

Дука Анастасія Петрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Залєвська-Шишак Анна Дмитрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

СВІТОВИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

У статті узагальнено світовий досвід реалізації державної промислової політики. Запропоновано шляхи трансформації моделі промислової політики в Україні для забезпечення прискореного розвитку на основі активізації інноваційних та інвестиційних процесів. Доведено, що програми модернізації обмежені досягненням цілей наздоганяючого розвитку і не здатні забезпечити розвиток економіки України на довгострокову перспективу.

Ключові слова: промислова політика, модернізація, прискорений розвиток, досвід промислової політики.

Постановка проблеми. Питання промислової політики, як на концептуальному, так і на практичному рівні набули особливої актуальності впродовж останніх років з огляду на переоцінку наслідків світової фінансової кризи, визначення її причин та обґрунтування перспектив подальшого розвитку і розвинених країн, і країн, що розвиваються. Пояснення цьому криється у розробці урядами розвинених країн власного сценарію розвитку, враховуючи кращі практики, причини невдач та можливості формування нової промислової політики.

Тема формування та реалізації державної промислової політики України набула особливої важливості у контексті необхідності диверсифікації економіки, підвищення в ній частки високотехнологічних виробництв, створення високопродуктивних робочих місць у традиційних і нових секторах, та в цілому формування інноваційної моделі розвитку.

З огляду на означене, поглиблення теоретичного дослідження світового досвіду формування промислової політики з метою виявлення перспектив його адаптування в Україні стає одним з важливих завдань удосконалення державного регулювання в національній економіці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні аспекти дослідження державної промислової політики, інструментів та методів її реалізації розкрито у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Зокрема, на окремих напрямках активізації промислового виробництва у західних країнах у контексті нової індустріальної революції наголошують Дж. Ріфкін [1], П. Марш [2], К. Андерсон [3]; концептуалізація ідеї неоіндустріалізації продуктивних сил суспільства на новій технологічній основі обстоюється у роботах В. Байнева [4], Л. Бляхмана [5], С. Губанова [6], В. Івантера [7], В. Іноземцева [8], Е. Прушківської [9]; на необхідності удосконалення державного регулювання розвитку промисловості та формуванні моделі промислової політики, адекватної сучасним викликам глобалізованого суспільства акцентують увагу А. Амоша, В. Вишневський [10], В. Базилевич [11], В. Геєць [12], А. Задоя [13], Ю. Кіндзерський [14] та інші.

Разом з тим, результати проведених наукових досліджень дали змогу дійти висновку про недостатню обґрунтованість наукових підходів до формування державної промислової політики в Україні.

Метою дослідження є узагальнення світового досвіду формування державної промислової політики розвинених країн щодо диференціації методів та інструментів її реалізації.

Основні результати дослідження. Промислова політика завжди привертала увагу з позиції методів та інструментів державного впливу на перебіг економічних процесів. Проте різноманітність застосовуваних державою методів та інструментів, а також труднощі в оцінці результативності їх реального впливу на економічний розвиток ускладнюють розробку єдиного розуміння її сутності.

Промислова політика завжди сприймалася неоднозначно і науковцями, і практиками. З позицій еволюції поглядів на промислову політику та підходів до її реалізації світовий досвід налічує три великі етапи [15]:

- 50-ті - 60-ті роки – масова індустріалізація, компенсація провалів ринку, захист новостворених галузей, управління держсектором;

- 70-ті - 90-ті роки – домінування з початку 80-х ідеології пріоритету торговельної лібералізації, приватизації, прямих іноземних інвестицій; структурні програми;

- 2000-ті роки – провали ринку; посилення політичного контексту у здійсненні промислової політики; гнучкість промислової політики, головна увага до інновацій та технологічної модернізації, сприяння розвитку національних інноваційних систем.

Слід зазначити, що активна наукова дискусія про роль промислової політики розпочалася з 1980 рр., а для розвитку США та Європи продовжується нині, набуваючи нових рис.

Так, у 1981 р. висувалася позиція, що промислова політика в загальному вигляді є сукупністю державних заходів щодо сприяння чи запобіганню певних структурних зрушень [16]. У 1991 р. промислова політика у роботах П. Кругмана та Р. Райха розглядається як спроба держави сприяти притоку ресурсів в окремі сектори («секторальна політика»), які держава вважає важливими для майбутнього економічного зростання [17]. При цьому професор Школи державного управління імені Дж. Ф. Кеннеді при Гарвардському університеті Р. Райх, акцентував увагу на координуючих рисах промислової політики як фінансованої урядом економічної програми, в якій державний і приватний сектори координують свої зусилля при розробці нових технологій та галузей промисловості. Вчений наголошував на тому, що промислова політика має бути там, де існують «провали» ринку [18].

З 1994 р. промислова політика почала розглядається як спрямування впливу на окремі сектори (і фірми, як їх складові) для досягнення таких результатів, які сприймаються державою як ефективні для економіки як цілого [19]. Сьогоднішнє уявлення про промислову політику розвинених країн, відому

як «industrial policy», означає не тільки «секторальну політику», але також політику держави щодо сприяння виходу промисловості з структурної кризи за рахунок: 1) подолання невідповідності між новою техніко-економічною парадигмою промислового розвитку та інституційною структурою суспільства, 2) завершення структурної перебудови промисловості в рамках єдності технологічних, галузевих та інституційних перетворень як найважливішого етапу циклічного розвитку структури промисловості [20].

Таким чином, необхідність промислової політики, яка пов'язувалась із сукупністю її окремих завдань (компенсація «провалів ринку»; вирішення проблем промислової організації; координація різних політик держави), фактично сприяла виокремленню у розвинених країнах певних ознак промислової політики: активність і випередження; визначення пріоритетів; перерозподіл ресурсів, прав, контролю між секторами, галузями; орієнтація на довгострокову перспективу для всієї економіки.

Отже, промислова політика являє собою цілісну та скоординовану систему державних заходів, що поєднує функції держави та ринку, а її реалізація має орієнтуватися на розвиток внутрішнього виробництва; створення глобально конкурентоздатних корпоративних лідерів; галузеві програми розвитку промисловості; конкурентну політику; захист внутрішнього ринку від недоброчесної конкуренції.

Варто відзначити, що за кордоном накопичений як позитивний, так і негативний досвід формування та реалізації промислової політики. Тому основним аргументом на користь його творчого осмислення є можливість використати найкраще з усіх моделей промислового розвитку країн та нівелювати помилки за рахунок переваг нашої країни: значного демографічного та ресурсного потенціалу, ємності внутрішнього ринку, достатньо високого рівня професійної підготовки робочої сили. Проведення промислової політики, орієнтованої на створення потенціалу для виробництва продукції для світового ринку, дасть шанс не лише зміцнити загальний рівень конкурентоспроможності країни, але й отримати нові конкурентні переваги на світовому ринку товарів та послуг у майбутньому.

Позитивним досвідом характеризується реалізація промислової політики Японії, основною концепцією розвитку якої стала відмова від використання зарубіжних технологій на користь створення власних. Серед основних причин такої переорієнтації промислової політики країни варто відзначити:

1) посилення економічних проблем країни та високі темпи інфляції, спричинені енергетичною кризою. У цих умовах радою зі структури промисловості було запропоновано нову концепцію розвитку промисловості країни, орієнтовану на зменшенню залежності країни від імпорту нафти та сировинних ресурсів, орієнтуючись на створення умов для розвитку наукомістких галузей. З цією метою було дозволено створювати спеціальні інвестиційні фонди, учасники яких як фірми, так і приватні особи отримали податкові пільги;

2) позиція американських економістів щодо не вигідності продажу «високих технологій» Японії у зв'язку з можливістю на основі їх запозичення створювати конкурентоспроможні товари. Це зумовило орієнтацію в Японії на розвиток власних наукових досліджень та прискорений розвиток наукомістких галузей. Одночасно застосовувалися заходи щодо підтримки державою галузей на ранніх стадіях розвитку. В результаті таких дій держави у зрілих галузях під впливом ринкових механізмів відбулося скорочення надлишку потужностей, ліквідація слабких фірм та їх перепрофілювання на випуск наукомісткої продукції.

Цікавими аспектами характеризується також досвід Німеччини у розробці та реалізації промислової політики, важлива роль в якій відводиться прямому державному регулюванню господарських процесів. В останні роки зростання зацікавленості Німеччини до здійснення промислової політики зумовлене, внаслідок світової фінансової кризи, проведенням активної промислової політики, спрямованої на підтримку своїх національних галузей її основними конкурентами по світовому ринку – США, Китаю, Індії.

Крім того, промисловість країни потребує цілеспрямованої підтримки держави для усунення її відставання за низкою найважливіших напрямків, в першу чергу, інновацій та посилення територіальних господарсько-політичних

(штандортних) переваг Німеччини в цілому та її окремих регіонів. Не випадково вона стала звертати більш пильну увагу на проведення галузевої структурної політики на місцях.

Відносно новим явищем для промислової політики став процес кластеризації штандортів. У першу чергу це відноситься до сфери інновацій та виробництва високотехнологічної продукції. Найважливішою відмінністю таких кластерів є їх міжрегіональний характер на основі регіональних кластерів коопераційних об'єднань декількох основних партнерів, які особливу увагу приділяють ефективному управлінню технологічним ланцюгом створення кінцевого продукту і, відповідно, зростанню конкурентоспроможності їхніх учасників. Такі мережі сприяють перетворенню регіональних кластерів в інноваційні центри національного, європейського і навіть світового значення і, відповідно, зростанню конкурентоспроможності регіонів, в яких вони розташовуються.

Позитивним досвідом проведення промислової політики відзначається і Великобританія. Слід зазначити, що у Великобританії діють жорсткі правила конкуренції, а гнучкий ринок праці дозволяє бізнесу швидко пристосовуватися до змін на ринку, забезпечуючи підтримку працівникам при зміні роботи. Дана перевага дозволило залучити іноземні інвестиції і скоротити відставання в продуктивності праці від інших провідних економік. Великобританія посідає 6 місце у світі за обсягом випуску промислової продукції, половину якого експортує. Крім того, є одним з провідних експортерів продукції високих технологій [21].

Слід звернути увагу, що за останні роки на США припадає понад 500 тис. робочих місць з відповідними показниками продуктивності та ефективності праці, 75% нових розробок та технологій, майже 90% нових патентів у сфері промислового виробництва. За даними Міжнародної федерації робототехніки у США діє або готується до пуску понад 9 тис повністю автоматизованих виробництв, а на 10 тис робочих місць у виробництві припадає 870 комплексно автоматизованих, в Японії – 400, в Кореї – 270, Китаї – 32. Збільшується і загальна кількість людиноподібних індустріальних роботів всіх типів.

У 2012 р. на 10 тис зайнятих 400 таких робіт використовувалися у Південній Кореї, в Японії – близько 320, в Німеччині – 250, у США – 150. Безперечними лідерами у промисловому освоєнні нових технологій є США, Японія, Великобританія, Німеччина. Так, лідером з виробництва промислових, високотехнологічних робіт є США, на США припадає майже 40% світового виробництва 3D принтерів, лідерами у новому матеріаловеденні та виробництві принципово нових матеріалів є знову ж таки, США, Японія, Німеччина. Під контролем США знаходиться понад 65% високотехнологічних розробок та 55% високотехнологічних патентів. Подібні процеси почали розгортатися у Південній Кореї, Японії, Великобританії та Німеччині [22].

Враховуючи позитивний досвід світових лідерів промислового розвитку та у зв'язку з необхідністю запровадження в Україні власного сценарію розвитку національної економіки, у науковій літературі, зокрема [8; 10; 13], доволі часто формування та реалізацію промислової політики асоціюють зі здійсненням модернізації.

Сучасну модернізацію економіки пропонується розглядати з позицій прискореного та ініційованого державою процесу перетворення країн на промислову державу, орієнтуючись на досягнення конкурентоспроможності продукції на світовому ринку. Суттєвим аргументом на користь модернізації слугує в ході її здійснення можливість мобілізації ресурсів та реформування діючих або запровадження нових економічних й соціальних інститутів суспільства; масштабні запозичення технологій та стереотипів ринкової поведінки, що суттєво зекономить ресурси за умови їх дефіциту та значної невизначеності очікуваних результатів від розробки власних технологій; активізація використання емісійного механізму для відтворення інвестиційного ресурсу [13, с. 30].

Таким чином, ідею модернізації слід розуміти як оновлення наявних виробничих потужностей на основі власних розробок або ж запозичень, придбання ліцензованого обладнання, запрошення іноземних компаній з їх наявними напрацюваннями в області як новітнього обладнання, технології, так і методів управління. Це шлях Китаю, Південно-Східної Азії, Індії та інших

держав, які набирають економічної могутності. Ідея інновацій в цій моделі реалізується впровадженням принципово нових ідей і концептів через сучасне виробництво у нові товари. Наприклад, продукція компаній Apple, Samsung, Microsoft, Google і так далі.

Однак модель модернізації для здійснення промислової політики містить суттєві обмеження. *По-перше*, модернізація як явище означає осучаснення, доведення до певного стану, порівняно з обраним еталоном. Це означає, що сама її реалізація орієнтована на подолання відставання шляхом наздоганяючого розвитку та передбачатиме постійні запозичення технологій. Позитивним у такій моделі промислової політики є можливість суттєво скоротити розрив у розвитку та допустима витратність на її здійснення. Водночас така модель, навряд чи, забезпечить вирівнювання, оскільки в самій основі модернізації вміщена ідеологія «гонки за лідером». *По-друге*, важко припустити, що сам «лідер» не розвиватиметься, а отже, певні проривні технології будуть недоступні внаслідок бажання збереження конкурентних переваг. *По-третє*, окрім технологічних параметрів, модернізація вміщує осучаснення й інституційного середовища за відповідним зразком. І тут варто погодитися з висновком, що стихія глобального ринку та радикально-ліберальна політика перетворила індустріальний капіталізм не в інноваційний, а у рентно-борговий. Головним джерелом зростання ВВП стає не розвиток та ефективне використання суспільних виробничих сил економіки знань, а отримання доданої вартості, пов'язаної з монополією на матеріальні, інтелектуальні та організаційні ресурси, розвиток, перш за все торговельно-посередницьких послуг та фінансових спекуляцій на похідних цінних паперах та валюті [5, с. 44]. Такий висновок підтверджується аналізом офіційної статистики щодо створення валової доданої вартості для економіки України (табл. 1).

Таблиця 1

Індекси створення доданої вартості за сферами, до попереднього року

Сфера	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	1,20	1,37	1,22	1,17	1,31	1,34	0,93	1,24	1,21

Сфера	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Сільське, лісове та рибне господарство	0,99	1,28	1,09	1,01	1,16	1,37	1,01	1,26	1,34
Добувна промисловість	1,08	1,15	1,43	1,23	1,44	1,71	0,75	1,61	1,33
Переробна промисловість	1,23	1,29	1,35	1,26	1,31	1,15	0,86	1,12	1,05
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	1,07	1,01	1,22	1,23	1,25	1,24	1,10	1,10	1,29
Будівництво	1,34	1,41	1,13	1,29	1,44	0,96	0,74	1,51	1,14
Торгівля	1,29	1,30	1,36	1,22	1,39	1,38	0,99	1,27	1,24
Транспорт	1,28	1,22	1,11	1,18	1,25	1,24	1,11	1,14	1,20
Освіта	1,27	1,18	1,28	1,26	1,25	1,32	1,13	1,13	1,12
Охорона здоров'я	1,24	1,20	1,28	1,27	1,27	1,30	1,18	1,22	1,09
Інше, в т.ч. фінансові послуги	1,22	1,56	1,21	1,32	1,50	1,42	1,03	1,07	1,09

Джерело: Розраховано за даними: [24].

Зростання валової доданої вартості у сфері торгівлі та фінансовому секторі варто було б розглядати позитивною тенденцією за умови випереджаючого її зростання у сферах виробництва засобів виробництва, продуктів харчування, предметів споживання та інфраструктури послуг. Однак як свідчать дані таблиці 1, переміщення акцентів у створенні валової доданої вартості в торгівлю та сферу фінансових послуг не супроводжується одночасним її зростанням у переробній промисловості та сферах, тісно пов'язаних з «економікою знань» – освіта, охорона здоров'я. Тим самим поступово втрачаються внутрішні можливості не лише для задоволення платоспроможного попиту населення, а і всіх секторів економіки власною продукцією та послугами. Враховуючи важливість пошуку власного шляху у формуванні нової промислової політики, у науковій літературі актуальності набувають питання реалізації моделі «нової індустріалізації» [4-7].

Ідея «нової індустріалізації» у пострадянських країнах виникла, у першу чергу, як варіант подолання технологічного відставання, а у розвинених країнах вона втілюється у необхідність здійснення третьої (нової) індустріальної

революції. Загальна спільна мета нової індустріалізації полягає у важливості усвідомлення відтворення виробництва матеріальних товарів на основі активізації матеріального виробництва, в основі чого принципово нові технології. Це, природно, призведе до певного зростання реального сектору в економіці, повернення виробництв, орієнтованих раніше на аутсорсинг, на чому і наголошується в іноземних публікаціях.

Висновки. Підводячи підсумок, доцільно визначити, що спільною для розвинених країн у проведенні промислової політики є орієнтація на розвиток власного виробництва наукомісткої продукції шляхом стимулювання та підтримки високотехнологічних галузей. Позитивно оцінюючи досвід та результати проведення промислової політики у розвинених країнах, можна окреслити важливі завдання промислової політики для України: "формування спроможності адаптуватися до інноваційного розвитку", створення кластерів, що забезпечуватимуть конкурентоспроможність продукції на зовнішньому ринку; розробка та реалізація інституційних заходів для збалансування інтересів між державою, малим та великим бізнесом, суспільними організаціями, освітніми та науковими установами.

Використана література:

1. Rifkin J. The Third Industrial Revolution: How Lateral Power is Transforming Energy, the Economy, and the World / Jeremy Rifkin. – Palgrave Macmillan, New York, 2011. – 291 p.
2. Marsh P. The New Industrial Revolution: Consumers, Globalization and the End of Mass Production. / Peter Marsh. – Yale University Press, 2012. – 320 p.
3. Anderson C. Makers: The New Industrial Revolution / Chris Anderson. – Random House, Inc., New York, 2012. – 272 p.
4. Байнев В. Неоиндустриализация - приоритет перехода к инновационной экономике / Валерий Байнев // Наука и инновации. – 2009. – № 8(78). – С. 56-60.
5. Бляхман Л. С. Новая индустриализация: сущность, политико-экономические основы, социально-экономические предпосылки и сопровождение / Л.С. Бляхман // Проблемы современной экономики. – Евразийский международный научно-аналитический журнал. – 2013. – №4 (48). – С. 44-53.
6. Губанов С. Неоиндустриализация плюс вертикальная интеграция (о формуле развития России) / С. Губанов // Экономист. – 2008. – №9. – С. 3-27.
7. Ивантер В.В., Комков Н.И. Основные положения концепции инновационной индустриализации России / В.В. Ивантер, Н.И. Комков // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2012. - №5 (23). – С. 21-32.

8. Иноземцев В.Л. Что такое модернизация и готова ли к ней Россия / В.Л. Иноземцев. // Модернизация России: условия, предпосылки, шансы. Выпуск 1; под ред. В.Л. Иноземцева. – Москва: Центр исследования постиндустриального общества, 2009. – С. 5-78.
9. Прушковская Э.В. Промышленность как составляющая вторичного сектора экономики в условиях глобализации / Э.В. Прушковская // Вестник университета «Туран». – №2 (58). – 2013. – С. 9–16
10. Промышленная политика и управление развитием промышленности в условиях системных дисбалансов: концептуальные основы: [монография] / В.П. Вишневский, А.И. Амоша, Л.А. Збаразская, А.А. Охтеня, Д.Ю. Череватский; под общ. ред. В.П. Вишневского и Л.А. Збаразской; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2013. – 180 с.
11. Базилевич В.Д. Институційний концепт модернізації фінансових інститутів / В.Д. Базилевич, В.Л. Осецький // Фінанси України. – 2013. - №5. – С. 19 – 30.
12. Структурні зміни та економічний розвиток України: [монографія] / [Геєць В.М., Шинкарук Л.В., Артёмова Т.І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 696 с.
13. Кіндзерський Ю.В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації: монографія / Ю.В. Кіндзерський; НАН України, ДУ «Інститут екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2013. – 536 с.
14. Задоя А.А. «Новая индустриализация» в контексте стратегических целей Украины / А.А. Задоя // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5). – Том 1. – С. 146-154.
15. Naudé W. Industrial Policy: Old and New Issues. UNU-WIDER Working Paper No. 106. – 2010. <http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/2010/en_GB/wp2010-106/>
16. Price C.V. Industrial Policies in the European Community. MacMillan for the Trade Policy Research Centre, 1981.
17. Krugman P., Obstfeld M. International Economics: Theory and Policy. New York. HarperCollins Publishers, 1991.
18. Reich R. The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism. New York: Knopf, 1991.
19. Chang, H.J. The Political Economy of Industrial Policy. St Martins's Press., 1994.
20. New Industry, New Jobs. April. 2009. [Электронный текст] – Режим доступа. <http://www.berr.gov.uk/files/file51023.pdf> – 35 p.
21. World Bank (2009) Doing Business 2009, DTI (2007) Peer Review of Competition Policy. [Электронный ресурс] // URL: <http://www.berr.gov.uk/files/file39863.pdf>; <http://www.doingbusiness.org>
22. Ларина Е., Овчинский В. Русское чудо XXI века / Елена Ларина, Владимир Овчинский // Завтра. – 30 января 2014. – №23. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://zavtra.ru/content/view/russkoe-chudo-xxi-veka/>
23. Дука А. П. Інноваційний етап розвитку та проблема технологічного імпорту в економіці України / А. П. Дука // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія Економіка і право. – 2014. – Вип. 24. – С. 110–116.
24. Статистичний щорічник України за 2012 рік; за ред. О. Г. Осауленка; відповідальний за випуск О. Е. Остапчук. – К., 2013. – 562 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Дука А. П., Залевская-Шишак А.Д. Зарубежный опыт формирования государственной промышленной политики.

В статье обобщен мировой опыт реализации государственной промышленной политики. предложены пути трансформации модели промышленной политики в Украине для обеспечения ускоренного развития на основе активизации инновационных и инвестиционных процессов. Доказано, что программы модернизации ограничены достижением целей догоняющего развития и не способны обеспечить развитие экономики Украины на долгосрочную перспективу.

Ключевые слова: промышленная политика, модернизация, ускоренное развитие, опыт промышленной политики.

Duka A.P., Zalievskaya-Shyshak A.D. Global experience of the state industrial policy's formation.

In the article global experience of the state industrial policy's realization is summarized. The ways of the industrial policy model's transformation in Ukraine for ensuring accelerated development on basis of intensification of innovation and investment processes are proposed. It is proved that the programs of the modernization are restrained by achievement of the overtaking development's targets and are not capable to provide the long-term development of Ukrainian economy.

Keywords: industrial policy, modernization, accelerated development, experience of the industrial policy.

Дука Анастасія Петрівна,
кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри менеджменту
інноваційної та інвестиційної діяльності
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Моб. тел.: 050-385-80-49.

Залєвська-Шишак Анна Дмитрівна,
кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії,
макро- і мікроекономіки
Вчений секретар спеціалізованої вченої ради Д 26.001.13
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Моб. тел.: 097-767-79-41, zalevskaya-2004@mail.ru, zalevskaya@ukr.net.